

Viera Mokrišová

Ekoinovácie ako determinant efektívneho podnikateľského rozvoja

Zarządzanie. Teoria i Praktyka nr 3 (17), 35-40

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

EKOINOVÁCIE AKO DETERMINANT EFEKTÍVNEHO PODNIKATEĽSKÉHO ROZVOJA / ECO-INNOVATION AS A DETERMINANT EFFECTIVE BUSINESS DEVELOPMENT

Adres do korespondenciji:

e-mail: mokrisova @ismpo.sk

ABSTRAKT

Príspevok sa zaoberá problematikou ekoinovatívne zameraných podnikov, hodnotí postavenie slovenských podnikov v rámci ekoinovatívneho indexu členských štátov EÚ podľa metodiky Eco – Innovation Scoreboard Observatory, analyzuje vzťahy a indikátory, ktoré vplyvajú na tento Index a poukazuje na ekoinovatívne aktivity podľa príslušných hodnotených oblastí. Zároveň sa zameriava na najčastejšie formy podpory ekoinovatívne zameraných podnikov.

JEL CLASSIFICATION: M 21

ABSTRACT

The paper deals with the issue of eco-innovation oriented companies, evaluates the status of Slovak companies within the eco-innovation index of the EU Member States according to the methodology of Eco – Innovation Scoreboard Observatory. It analyses indicators and the relationships that affect the Index and refers to eco-innovation activities under the relevant evaluated issues. It also focuses on the most common forms supporting businesses aimed at eco-innovation.

KEY WORDS: EFFICIENCY; MOMENTUM; ECO-INNOVATION; ECO-INNOVATION INDEX; FORMS OF SUPPORT; PROCESSES.

1. ÚVOD

Najvýraznejším faktorom a hybnou silnou spôsobujúcou rýchly rozvoj malých a stredných podnikov a dosiahnutie lepšieho konkurenčného postavenia na trhu sa za posledné obdobie stali nielen inovácie ako také, ale veľký vzrast zaznamenali ekologické inovácie a implementovanie ekoinovatívnych procesov. Tieto svetové trendy významne prispievajú nielen k tvorbe inovatívneho systému krajiny a udržateľnému rastu slovenskej ekonomiky, ktorá je dôležitá pre budúcnosť ďalších generácií, ale predstavujú aj hodnotu ekonomickej sily a sú základným determinantom podnikateľského rozvoja. Základným princípom, pre ktoré by sa mali slovenské podniky zamerané ekoinovatívne podporovať je všeobecná podpora životného prostredia a využívania základných prírodných zdrojov za účelom zabezpečenia efektívnosti využitia krajiny a jej zdrojov s cieľom zvýšiť kvalitu ekológie. Využívaním ekologických materiálov

a zdrojov sa znižuje dopad na materiálne zdroje, ktoré zatažujú krajinu znečisteniami ich výroby a sprostredkovania. Podstatou ekoinovatívne zameraných podnikov je vyrábať a využívať alternatívne zdroje, ktoré znižujú celkové emisie, znižujú záťaž na environmentálne prostredie a zvyšujú povedomie budovania zdravého životného štýlu u ľudí. Na Slovensku je ekoinovatívna sila tak ako aj v ostatných inovatívnych oblastiach postihnutá deficitmi, ktoré je nutné eliminovať. Naopak autorky Hvizdová a Balogová (2016) uvádzajú, že nové technológie samy o sebe nie sú zárukou konkurencieschopnosti. Poukazujú na potrebu kvalitnej a kvalifikovanej pracovnej sily, ako aj na priaznivú infraštruktúru všetkých indikátorov podnikateľského prostredia.

2. TEORETICKÉ VYMEDZENIE

Inovácie boli od svojho počiatku zamerané na produkty a služby výlučne technickej podstaty, no postupne došlo k ich pozdvihnutiu na zmeny v ktorejkoľvek fáze reprodukčného reťazca. Dôvod vychádzal z naliehajúcej potreby reagovať na prichádzajúce ekonomické a procesné zmeny a taktiež zmeny v spôsobe uvažovania (Elexa, 2008).

Štúdiom pojmu „inovácia“ sa zaoberajú viaceré disciplíny, a preto je jeho ponímanie tak odlišné. Joseph Alois Schumpeter (1983–1950), jeden z najvýznamnejších ekonomických a politických mysliteľov 20. storočia je zakladateľom teórie inovácií. Jeho práca z roku 1911 *The Theory of economic Development*) vysvetľuje pojem inovácia ako prechod národného hospodárstva štátu so stagnujúcou produkciou k zmenám zameraným na vývoj a výrobu za asistencie nových kombinácií, ktorého výsledkom je hospodársky rast. Toto jeho chápanie inovácie dáva dôraz na schopnosť dokázať uskutočniť proces zmien až do poslednej fázy. Nikdy nie je totiž vopred isté, či bude realizácia u zákazníka úspešná a či neskončí so stratami. Zároveň pokladá inovátora - podnikateľa za najdôležitejšiu osobu v procese inovácie, pretože dokáže rozlíšiť príležitosti vedúce k zisku (Konček, 2016).

Od vtedy prešlo veľa rokov a jeho koncept bol pod tlakom vedy deformovaný (Müller, 2016). Dôvodom sa stala hypertrofia prostriedkov transferu vedeckých poznatkov, ktorými sú činnosti akademickej vedy, základného a aplikovaného výskumu a vývoja do sféry inováčných aktivít podnikov.

Pojem ekoinovácia je považovaný za relatívne „mladý“. Od roku 1960 bol zaznamenaný zvýšený záujem o prírodu a sféra ochrany životného prostredia sa stala pre politikov významnou témou. Výrazne do popredia sa téma ekoinovácií a problematika s nimi súvisiaca začala dostávať až začiatkom roku 2000 i keď prvá zmienka o ekoinováciách pochádza z roku 1996. Odvtedy už vzniklo veľké množstvo rôznych definícií. Niekoľko z nich uvediem. Observatórium ekoinovácií (EIO), ktoré je iniciatívou pre životné prostredie z rámcového programu pre konkurencieschopnosť a inovácie (CIP) definuje ekoinováciu ako „*zavedenie akéhokoľvek nového alebo významne zlepšeného produktu (tovaru alebo služby), procesu, organizačných zmien alebo uvádzanie na trh riešenie, ktoré znižuje (redukuje) využívanie prírodných zdrojov (vrátane materiálov, energie, vody a pôdy) a uvoľňovanie škodlivých látok v priebehu celého životného cyklu*“.

Podporovaním nových procesov, technológií a služieb sa „stáva“ podnikanie „zelenšie“. Ekoinovácie pomáhajú

optimalizovať rastový potenciál Európy zatiaľ čo poukazujú na spoločné, vyššie spomenuté globálne problémy.

Za ekoinováciu sa považuje akákoľvek inovácia, technologického aj netechnologického charakteru, ktorej výsledok vyúsťuje do významného pokroku v súlade s cieľom udržateľného rozvoja pomocou zníženia dopadov ľudskej produkcie na životné prostredie, posilnenia schopnosti životného prostredia odolávať negatívnym tlakom alebo využívaním prírodných zdrojov takým spôsobom, ktoré bude efektívnejšie a za ktoré budeme niesť zodpovednosť.

Často sa vyskytujúca definícia zase hovorí, že „*ekoinovácia je produkcia, aplikácia alebo využívanie tovarov, služieb, výrobných procesov, organizačných štruktúr, manažérskych alebo podnikateľských modelov, ktoré sú nové pre firmu alebo pre užívateľov a ktorých výsledky smerujú k zníženiu environmentálnych rizík, znečistenia a negatívnych dopadov využívania zdrojov v porovnaní s existujúcimi alternatívami* (Jeck, 2016).

Ekoinovácie sa vyznačujú tým, že prinášajú podnikom príležitosti. Vedú k znižovaniu nákladov, pomáhajú zachytávať nové možnosti rastu a v neposlednom rade prispievajú k zlepšeniu celkového dojmu z podniku pred zákazníkmi. Toto sú dôvody, kvôli ktorým Európa potrebuje znížiť časový rozsah potrebný na transformáciu nových poznatkov a skvelých nápadov v prospech biznisu a priemyslu za pomoci odstránenia ekonomických a kontrolných bariér a tiež tým, že podporí investície, dopyt a informovanosť.

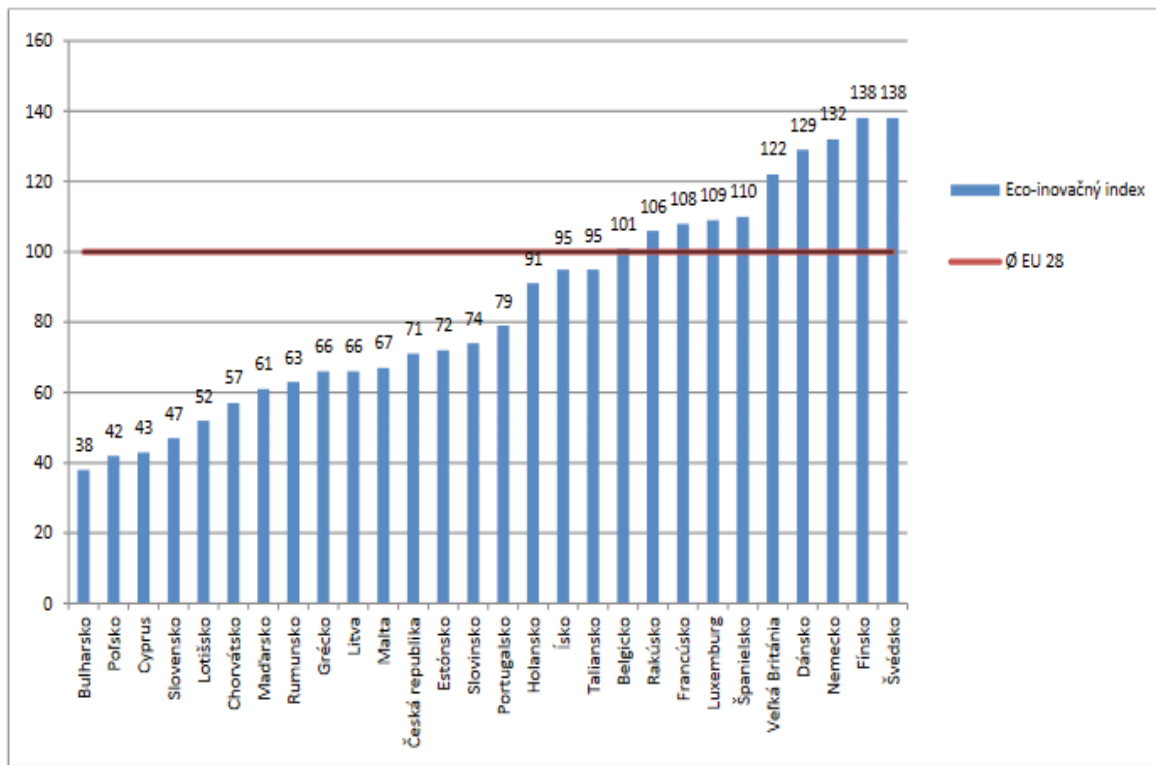
Ekoinovácie majú súvislosť s tým, akým spôsobom dochádza k využitiu našich prírodných zdrojov, so spôsobom akým vyrábame, spotrebujeme a tiež s koncepciou ekologickej účinnosti a priemyselnými odvetviami zameranými na ekológiu. Vzbudzujú vo výrobných podnikoch potrebu zmeniť výrobný proces a prejsť od spôsobu riešenia „end-of-pipe“ na prístup s názvom „closed-loop“. Význam tohto prístupu spočíva v zmene výrobkov založenej na vytváraní alebo využívaní nových materiálov a v zmene výrobných metód vedúcich k výraznej redukcii materiálových a energetických tokov. Realizácia tejto zmeny prináša v mnohých podnikoch a odvetviach konkurenčnú výhodu ktorá prináša spotrebiteľom nové produkty a služby s pridanou úžitkovou hodnotou, znižujú energetické a materiálové nároky na jednotku produkcie a zvyšujú ekonomický rast za klesajúcej spotreby energie a materiálu, otvára nové príležitosti pre podnikanie, redukovávajú environmentálne a zdravotné riziká spojené s ekonomickým rozvojom, stimulujú investície do vedy a výskumu.

3. EXPERIMENTÁLNE OVERENIE

V rámci merania podnikov zameraných na oblasť ekoinovácií sa využíva ekoinovačný index podľa Eco-Innovation Scoreboard Observatory, ktorého podstatou je

vypracovať analýzu vzťahov a indikátorov, ktoré vplyvajú na tento index, čím sa vyjadrí výkonnosť ekoinovačnej oblasti podniku v rámci ktorej vykonáva svoju podnikateľskú činnosť vid' Obrázok 1.

Obrázok 1 Ekoinovačná výkonnosť členských štátov EÚ

Zdroj: Loučanová, E. 2015. Hodnotenie ekoinovácií na Slovensku.

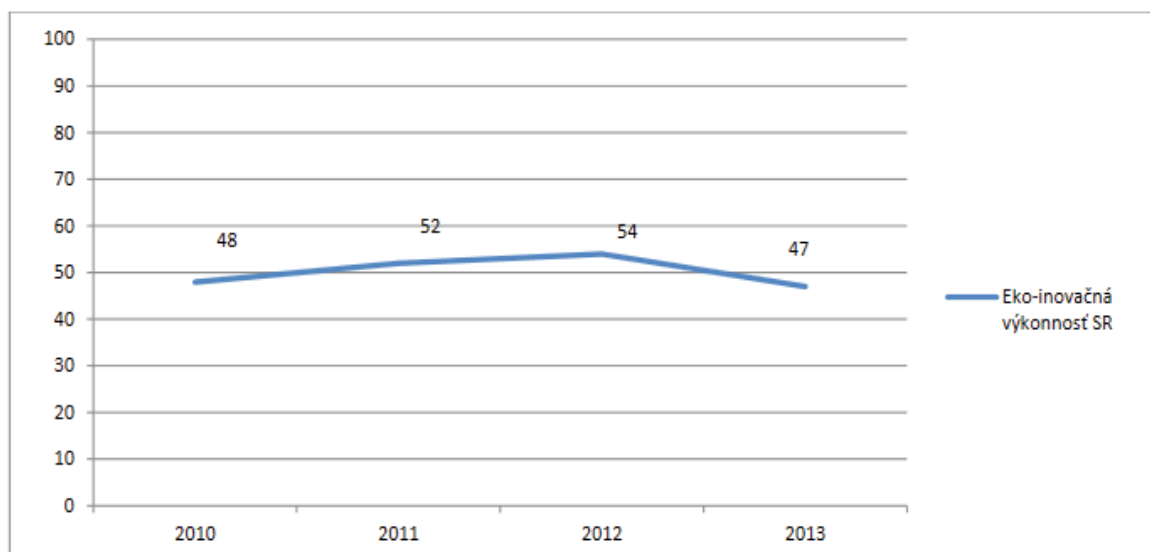
Ekoinovačný index sa používa vo všetkých členských štátoch Európskej únie a získané výsledky si krajiny porovnávajú medzi sebou. Index posudzuje päť hlavných oblastí a to vstupy, inovačné aktivity, výstupy, zdroje a sociálno – ekonomické aspekty. Najnovšie výsledky z ekoinovačného indexu boli vypracované v roku 2013 a sú uložené v tzv. Eco-Innovation Observatory databáze. Z vyššie uvedeného obrázka vyplýva, že priemerná hodnota ekoinovačného indexu krajín Európskej únie je hodnota 100. Slovensko v rámci členských krajín Európskej únie dosahuje hodnotu ekoinovačného indexu 47.

Z výsledkov ekoinovačného indexu vyplýva, že Slovensko sa nachádza medzi krajinami, ktoré nedosahujú dostatočnú úroveň ekoinovačného indexu. Prvé prieč-

ky obsadzujú krajiny ako je Nemecko, Švédsko, Dánsko a Fínsko. Slovensko sa nachádza na 25. mieste z 28 hodnotených krajín Európskej únie. V súčasnosti v Európskej únii z celkového podielu príjmov z inovácií tvoria ekoinovácie jednu tretinu príjmov a ročný obrat predstavuje 320 mld. eur a od roku 2004 sa tieto príjmy zvyšujú každoročne o 8 %.

Na obrázku 2 sú znázornené výsledky ekoinovačného indexu za rok 2013 z pohľadu Slovenska. Z obrázka konštatujeme, že ekoinovačná výkonnosť Slovenska za roky 2010 – 2013 má klesajúcu tendenciu. Pri porovnaní s rokom 2012 Slovensko dosahovalo hodnotu ekoinovačného indexu 54 (Loučanová, 2015).

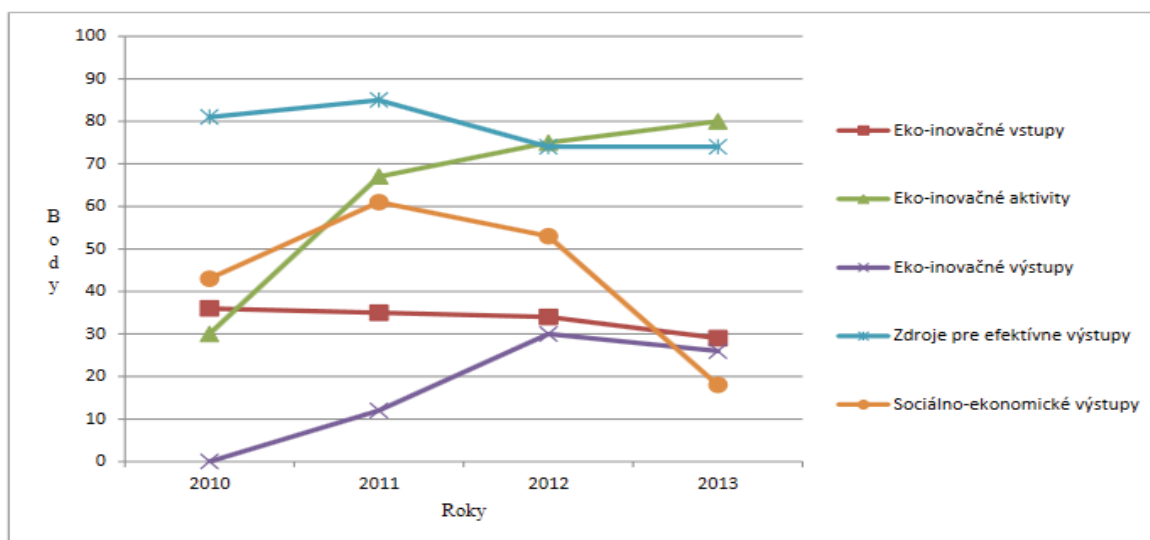
Obrázok 2 Ekoinovačná výkonnosť Slovenskej republiky

Zdroj: Loučanová, E. 2015. Hodnotenie eko-inovácií na Slovensku.

Pri pohľade na obrázok 3 konštatujeme, že za roky 2010 – 2013 hodnoty ekoinovačného indexu poklesli z dôvodu poklesu aktivít v oblasti sociálno-ekonomickej ako aj vstupov a výstupov.

Obrázok 3 Ekoinovačný vývoj na Slovensku podľa príslušných hodnotených oblastí

Zdroj: Loučanová E. 2015. Hodnotenie ekoinovácií na Slovensku.

Oblasť sociálno-ekonomická v rámci ekoinovačnej aktivity poklesla v roku 2011 z hodnoty 60 na hodnotu 18 v roku 2013. Oblasť ekoinovačných vstupov poklesla z hodnoty 38 v roku 2010 na hodnotu 30 v roku 2013. Rast dosiahla oblasť ekoinovačných výstupov a ekoinovačných aktivít. Hodnoty oblasti ekoinovačných výstupov sa zvýšili oproti roku 2010, kedy sa toto obdobie považuje za zdroj ekoinovácií, na hodnoty 30 v roku 2012.

Hodnoty oblasti ekoinovačných aktivít sa zvýšili z hodnoty 30 v roku 2010 na hodnotu 80 v roku 2013.

Z pomedzi posudzovaných oblastí ekoinovačného indexu, oblasť sociálno-ekonomická znížila svoju výkonnosť z dôvodu, že Slovensko znížilo svoju silu vo vývoze ekologických produktov v ekologických odvetviach, percentuálneho podielu zamestnanosti v ekologických odvetviach, s čím súvisí aj pokles obratu z predaja ekologických produktov. Pokles bol zaznamenaný aj v oblasti

ekologických výstupov a vstupov. Ekologické vstupy boli poznamenané poklesom z dôvodu zníženia vládnych dotácií do oblastí ochrany životného prostredia, do oblastí vývoja a výskumu energetiky, podpory zelených investícií a podpory zamestnancov a výskumníkov v tejto oblasti. Dosahované rastúce hodnoty ekologických výstupov súvisia najmä s rastom záujmu podnikov o ekoinovácie, ktoré sa prevažne z vlastnej réžie snažia produkovať ekoinovácie a zaujať tak príslušné organizácie na ich podporu.

Pozitívne výsledky dosahuje oblasť ekoinovačných aktivít, ktoré sa na Slovensku rozrástli z dôvodu, že v podnikoch sa začali využívať možnosti znižovania materiálnych vstupov na jednotku produkcie podniku, čím sa znížili aj energetické vstupy. Výsledkom Eco-Innovation Observatory je skutočnosť, že Slovensko vo všeobecnosti je málo zamerané na ekoinovácie. Slovensko zaostáva aj za susednými krajinami ako je Rakúsko, Česko, Maďarsko alebo Poľsko. Jediným pozitívom ako už bolo spomínané je, že samotné podniky sídlia na Slovensku sa snažia prispievať v budovaní eko oblasti, tým, že inovujú svoje výrobné procesy, aby znižovali vstupné energetické potreby. V súvislosti s podporou týchto podnikov Slovensko poskytuje formy podpôr, ktoré pozostávajú z kombinácie spolupráce vlády SR, ministerstiev, informačných centier, podnikateľských inkubátorov, podporých programov a projektov zameraných na úverové, záručné a fondové financovania inovatívnych podnikov so zameraním na ekoinovácie s prístupom k finančným prostriedkom. Podpora zo strany štátu alebo EÚ spočíva najmä v podpore financovania podnikateľskej ekoinovačne orientovanej činnosti podnikov, ale aj v podpore nefinančného charakteru vo forme poskytovania poradenstva, informácií a programov. K najčastejším formám podpory, ktoré využívajú podniky v kombinácii s rôznymi organizáciami, štátu a EÚ patrí podpora vo forme ľahšej dostupnosti bankových úverov. K ďalším formám podpory patria nebankové pôžičky, fondy z Európskej únie, štátne dotácie, rizikový kapitál a iné finančné podpory. Podľa Správy Národnej banky Slovenska o finančnej stabilite (2014) až 70 % podnikov, ktoré sa zaoberajú ekoinovačným podnikaním najčastejšie využívajú úverovú formu financovania; 10% využíva nebankové pôžičky od nebankových organizácií pôsobiacich na slovenskom finančnom trhu; 6% využíva fondy z Európskej únie a štátnych dotácií; 5% využíva dnes rozvíjajúci sa zdroj financovania a to rizikový kapitál a 9% využíva iný zdroj financovania spočívajúci napríklad v samofinancovaní. Intervenciami štátu sa znížením úrokových sadzieb v roku 2015 zvýšil trend čerpania úverov spôsobený najmä nízkymi úverovými sadzbami. Tento trend

začal v roku 2014, kedy podľa bánk boli úverové formy o 40 % využívané viac ako tomu bolo v iných obdobiach. Pre potreby financovanie ekoinovácií, ale aj inovácií ako takých sa čoraz viac začínajú využívať rizikové formy financovania. Na Slovensku s omedzi rizikového kapitálu sú využívanou formou práve crowdfundingy. Táto forma spočíva v organizovaní zbierok na príspevky na dotácie, pôžičky a investície v sociálnej oblasti na tvorbu filmov, hudby, energie, rozvoj životného prostredia a iné. Crowdfunding je na Slovenskom podnikateľskom trhu v prvopočiatoch, z dôvodu, že vo všeobecnosti podniky na Slovensku prinášajú na trhu málo inovatívnych projektov. V prípade prijatia ekoinovácií podnikmi existuje na Slovensku crowdfundingový environmentálny fond, ktorý funguje na základe Národnej agentúry pre rozvoj malého a stredného podnikania, ktorého zriaďovateľom je Ministerstvo hospodárstva. I keď je inovačný potenciál podnikov so zameraním na ekoinovácie nízky, forma crowdfundingu je určená skôr pre internetové podniky a pre investorov s netradičnými formami projektov. K ďalšej forme rizikového kapitálu patria Business anjeli. V súvislosti s týmto rizikovým kapitálom bol na Slovensku vytvorený v roku 2011 Klub podnikateľských anjelov Slovenska, ktorého funkciou je podpora aj podnikov zameraných na ekoinovácie. Činnosť klubu spočíva v spolupráci so zahraničnými a domácimi vyspelými podnikmi, ktoré prostredníctvom klubu majú možnosť investovať do inovatívnych rozvíjajúcich sa podnikov tzv. start-upov. Klub funguje pod Národnou agentúrou pre rozvoj malého a stredného podnikania a základom svojej pôsobnosti je poskytovanie podnikom najmä prístup k základným zdrojom informácií a podpore financovania ich podnikateľských aktivít po splnení podmienok. Prvou podmienkou je, že podnik má vo svojom portfóliu produkt resp. službu, ktorú chce poskytovať konečným odberateľom, má aj úzky okruh užívateľov a investoval do produkcie vlastné prostriedky. Z prieskumu Klubu podnikateľských anjelov Slovenska vykonaného v roku 2013 boli na Slovensku ekoinovatívne zameranými podnikmi najviac využívané vlastné zdroje na financovanie svojej podnikateľskej činnosti a to z výskytu mnohých bariér, ktoré im bránia v prístupe k externým zdrojom financovania. V rámci prieskumu Klub skúmal akú formu rizikového kapitálu najčastejšie. Z pohľadu opýtaných podnikov až 74% z nich využíva vlastné zdroje financovania; druhou využívanou formou sú biznis anjeli 39%; 22% priatelia a rodina; iné 20%; 15% rizikový kapitál; 4% banka a 4 % crowdfunding.

4. ZÁVER

V príspevku sme sa zamerali na problematiku podpory ekoinovatívne zameraných podnikov, na hodnotenie postavenia slovenských podnikov v rámci Ekoinovačného Indexu členských štátov EÚ podľa metodiky Eco – Innovation Scoreboard Observatory, analyzovali sme vzťahy a indikátory, ktoré vplyvajú na tento Index a poukázali sme na ekoinovačné aktivity podľa príslušných hodnotených oblastí. V článku sú popísané ekonomicko - sociálne inovačné aktivity slovenských podnikov, kde v posudzovaných obdobiach rokov 2010 – 2014 znížili svoju výkonnosť z dôvodu, že poklesol vývoz ekologických produktov v ekologických odvetviach, znížil sa podiel zamestnanosti v ekologických odvetviach, s čím súvisí aj pokles obratu z predaja ekologických produktov. Pokles bol zaznamenaný aj v oblasti ekologických výstupov a vstupov. Ekologické vstupy boli poznamenané znížením vládnych dotácií do oblastí ochrany životného pros-

tredia, do oblastí vývoja a výskumu energetiky, podpory zelených investícií a podpory zamestnancov a výskumníkov v tejto oblasti. Tento príspevok vytvára priestor aj na otázku zavedenia systémových a dlhodobých opatrení v oblasti uľahčenia zavádzania ekoinovácií do prostredia slovenských podnikov. To si vyžaduje nielen podporu zo strany súkromného sektora ale aj zmeny legislatívneho rámca v oblasti daňovej a odvodovej politiky štátu pre ekoinovatívne sa správajúce subjekty, čím by sa vytvorila dlhodobou udržateľná systémová koncepcia pre tvorbu ekoinovačných aktivít a programov .

Tento príspevok je výstupom v rámci projektu VEGA č. 1/0310/13 „Identifikácia faktorov determinujúcich bankrot podnikov v podmienkach vybraných priemyselných odvetví“.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. Agentúra pro podporu podnikání a investic. *COSME 2014 – 2020* [online]. 2014. [cit. 2016-07-19]. Dostupné na internete: <http://www.czechinvest.org/cosme-2014-2020>.
2. BOS-BROUWERS, H. E. J. Corporate sustainability and innovation in SMEs: Evidence of themes and activities in practice. In *Business strategy and the environment*, 2010, vol. 19 (7), p. 417–435. doi:10.1002/bse.652.
3. DRUCKER, P.F. *Innovation and Entrepreneurship*. Harper and Row, New York 1985. (český preklad: Inovace a podnikavost: Praxe a principy. 1. vyd. Praha: Management Press, 1993) s. 266.
4. ELEXA, L. Inovatívne podniky na Slovensku a v zahraničí. In *Determinanty inováčnej aktivity malých a stredných podnikov v SR (1.časť)*. Zborník príspevkov nekonferenčného typu a riešenia výskumného projektu VEGU 1/0700/08. Banská Bystrica: EF UMB, 2008, s. 21-51.
5. ECO-INNOVATION OBSERVATORY. *The eco-innovation observatory* [online]. [cit. 2016-06-15]. Dostupné na internete: http://www.ecoinnovation.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=23.
6. EUROPEAN COMMISSION. *Eco-innovation the key to Europes future competitiveness* [online]. [cit. 2016-06-05]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/ecoinnovation/en.pdf>.
7. EURÓPSKA KOMISIA. *Horizon 2020: Stručný opis programu*. Rámcový program EÚ pre výskum a inovácie [online]. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2014. 35 s. [cit. 2016-07-19]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_SK_KI0213413SKN.pdf.
8. HVIZDOVÁ, E., BALOGOVIČ, B. 2016. *Kreatívny priemysel vybraných remesiel východoslovenského regiónu*. Prešov: Akcent print.s. 124.
9. JECK, T. *Ekologické inovácie: Teoretické a hospodárske – politické súvislosti: výskumná práca* [online]. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2012. 28 s. [cit. 2016-06-29]. Dostupné na internete: http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/216_wp42_tomas_jeck_2012.pdf. ISSN 1337-5598.
10. KPMG. *Prieskum slovenského startup ekosystému* [online]. KPMG na Slovensku, 2014, 81 s. [cit. 2016-06-27]. Dostupné na internete: http://www.kpmg-studio.sk/publications/KPMG_Startup_Survey_2014_svk.pdf
11. KORČEK, L. Inovácie sú základným faktorom ekonomického vývinu. In *Verejná správa a regionálny rozvoj* [online]. 2015, roč. XI., č. 1, s. 88-90. [2016-07-08]. Dostupné na internete: ftp://193.87.31.84/0206200/VedeckyCasopisVSEMvs_2015_06.pdf. ISSN 1337-2955.
12. LOUČANOVÁ, E. a kol. Hodnotenie eko-inovácií na Slovensku. In *Trendy a inováčné prístupy v podnikových procesoch „2015“* [online]. 2015, roč. 18. [cit. 2016-06-20]. Dostupné na internete: http://www.sjf.tuke.sk/kpam/taipvpp/2015/index.files/17_Loucanova_Parobek_HodnotenieEkoinovaciisr.pdf
13. MÜLLER, K. Inovační výkonnosť nových členských zemí EU - situace ČR. In *Politická ekonomie: teorie, modelování, aplikace* [online]. 2006, roč. 54, č. 6, s. 778-801. [cit. 2016-05-17]. Dostupné na internete: [ftp://193.87.31.84/0052013/583\[1\].pdf](ftp://193.87.31.84/0052013/583[1].pdf).
14. NBS. *Správa o finančnej stabilite k novembu 2014* [online]. Národná banka Slovenská, 2014a. [cit. 2016-06-25]. Dostupné na internete: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_Dohlad/Makropolitika/SFS_TK_2014_11.pdf.